

**ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ М. КОРФА ЩОДО ДУХОВНО-
МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ПРАКТИЦІ РОБОТИ
СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

*УДК 37 (477.7)(09):[37.037+37.034](Корф)
Голуб О.В.*

У статті розкрито проблеми духовно-морального виховання у спадщині М. Корфа та окреслені основні шляхи духовно-морального виховання учнів сучасної початкової школи.

Ключові слова: духовність, християнська релігія, земська школа, «Основи християнської етики».

**ПРОБЛЕМЫ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ
УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В НАСЛЕДИИ Н. КОРФА**

Голуб Е.В.

В статье раскрыты проблемы духовно-морального воспитания в наследии Н. Корфа и очерчены основные пути духовно-морального воспитания учащихся современной начальной школы.

Ключевые слова: духовность, христианская религия, земская школа, «Основы христианской этики».

**PROBLEMS OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION ELEMENTARY
SCHOOL STUDENTS IN THE HERITAGE N. KORFA**

Golub Elena

In the article the problems of spiritual and moral education in the heritage of N. Korff and outlines the main ways the spiritual and moral education of students of modern elementary school.

Key words: spirituality, christianity, zemstvo school, «Foundations of christian ethics».

Постановка проблеми. Соціально-економічні процеси, які відбуваються в сучасній Україні, призводять до радикальних змін пріоритетів, кризових явищ у всіх галузях людського життя, у тому числі й в освіті. Усе це особливо позначається на молодому поколінні, у свідомості й поведінці якого ще не сформувалися й міцно не закріпилися позитивні установки і мотиви, значущі ціннісні орієнтації, належні стереотипи. Тому сьогодні метою освітнього процесу має бути не тільки надання основ знань із різних предметів, але й формування духовно і морально зрілої особистості, готової зустрітися з викликами сучасного життя. Проблеми, пов'язані з розвитком духовності, захистом моралі та формуванням здорового способу життя громадян України, набувають сьогодні загальнодержавного значення. Ми згодні з В. Кременем, який зазначає, що «духовність як основа національної ідеї є тим життєво необхідним інгредієнтом для гідності людини, без якого неможливо створити сучасне стабільне суспільство і державу» [3, с. 5]. Відомо, що навчання, цільми якого є розвиток мислення дитини, тренування її пам'яті, збудження творчих сил, усе ж недостатньо впливає на ті сфери людської душі, від яких залежать вчинки як вияви моральності та духовності особистості. На це свого часу і звернув

увагу відомий талановитий педагог, послідовник К. Ушинського – Микола Олександрович Корф, – який створив новий тип сільської народної школи – земську початкову із трирічним терміном навчання. Його громадська та педагогічна діяльність активно впливала на життя окремих сіл, міст і навіть на розвиток освіти у всій царській Росії.

Аналіз останніх досліджень. Оцінці патріотичної, освітньої діяльності М. Корфа присвячено багато робіт істориків, педагогів, краєзнавців. Так, в останні роки науковцями М. Антошак, Л. Бадьєю, О. Попельнюхом, С. Саяпіною, І. Шуміловою зроблені фундаментальні змістовні дослідження щодо педагогічної і громадсько-просвітницької спадщини цього просвітителя. Сучасні педагоги, історики дослідили різні аспекти утілення ідей М. Корфа, а саме в: *громадську діяльність* – В. Константинова, І. Лиман, А. Лохматова; *вітчизнянцю педагогіку* – О. Беляк, Л. Бондар, В. Вдовенко, О. Голуб, О. Григоренко, О. Друганова, С. Золотухіна, В. Іваненко, Т. Мандрикіна, І. Кіреєва, Л. Нечепоренко, П. Мазур, А. Омельченко, І. Пуха, Г. Суворова, О. Сухомлинська, Л. Чемоніна, Г. Черкаська, В. Ткач та ін.; *професійнцю підготовку вчителів та вдосконалення педагогічної майстерності* – А. Малихін, Г. Кашкарьов; *практику роботи сучасної початкової школи* – В. Вихрущ О. Ільченко, П. Лебідь, В. Мосіяшенко, І. Репко, М. Крамаренко, Л. Попова, А. Толкачова та ін.; *розвиток педології в Україні* – Ю. Литвина; *гуманістичнцю спрямованість виховної діяльності* – Л. Шустрова тощо. Історико-наукові розвідки із краєзнавства щодо життя і творчості організатора земських шкіл в Олександрівському повіті Катеринославської губернії другої половини XIX століття присвятили роботи О. Бугайов, В. Жилінський, І. Кушніренко, В. Морозюк, С. Шевчук. Але їй досі залишається не висвітленою проблема духовно-морального виховання учнів у спадщині М. Корфа.

Мета статті: розкрити вагомість творчої спадщини вітчизняного просвітителя та її втілення в систему освіти України, що допоможе сучасним освітянам визначити духовно-морального виховання учнів, в основу якого має бути покладено любов, повагу до рідної землі, свого краю і людей, що проживають у нашій країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним у творчій спадщині М. Корфа є його педагогічна концепція шкільної освіти – розвивально-го, релігійно-морального навчання і виховання. Протестуючи проти релігійно-схоластичного навчання у церковнопарафіяльних школах, він вважав, що діти мають вивчати навколишню природу та народне життя й основою навчання мають стати реальні знання, рідна мова та народна творчість. Високо оцінюючи педагогічну діяльність М. Корфа, видатний педагог К. Ушинський, стверджував, що земська школа має стати основою народної освіти [5, 215].

М. Корф вважав, що «на школі повинен відбиватися характер місцевості і того населення, серед якої вона співіснує; єдинообразної народної школи для всієї Росії бути не може.» [2, 13]. Так, педагог відмітив особливий характер південноруської школи, а саме - північноприазовської. «На програмі і характері якої неодмінно відобразиться і степ, і чумаки, і зної, і ховраки, і легенди про козацтво, і філософський склад повільного та зосередженого малороса, і народні його легенди та пісні» [2, 14]. Окрім того, М. Корф відзначав національні особливості шкіл грецьких, німецьких та болгарських поселенців. Кож-

ний такий навчальний заклад мав свій етнографічний характер: рідні мова та релігія — священне право для кожної нації.

Християнська релігія, православна (майже 87% селян Північного Приазов'я) — для українців, росіян, болгар, греків — та протестантська — для німців, — наповнила зміст навчально-виховного процесу земської школи. Так, виступаючи на вчительському з'їзді 10 червня 1883 року в м. Бердянську, М. Корф звернув увагу присутніх на виховний потенціал навчального предмета «Закон Божий», нагадавши слова К. Ушинського про необхідність розуміння дітьми премудрості Божих законів. На думку Миколи Олександровича (а це є актуальним і сьогодні), це допоможе вирішити головне завдання морального виховання — «побороти зло в людині і спрямувати її на добро» [2, 15]. Тобто на цьому шляху, вважав барон М. Корф, учитель не може покладатися лише на власні сили, треба просити допомоги в Бога, якому відомо призначення кожної людини на Землі. І, як свідчать протоколи згаданого з'їзду, педагогами було висловлено серйозні та аргументовані судження щодо ефективних прийомів та методів викладання предметів релігійного циклу — Закону Божого й церковнослов'янської мови та релігійно-морального виховання. Відомий просвітитель визначив навчальні дисципліни для земської школи, а саме: Закон Божий, читання російське та слов'янське, письмо, арифметика, ознайомлення з навколишньою природою, співи, гімнастика, малювання. Микола Олександрович також вказав, які саме підручники та навчальні книги є необхідними для відкриття такого навчального закладу. Так, на його думку, під час першого року навчання доцільно використовувати пояснення молитов священні Четї-Менеї, початкові наставлення у православній вірі «Молитви, заповіді та символ Віри з поясненням» священника Д. Соколова, 200 рухливих літер на картоні, «Рідне слово» К. Ушинського, «Буквар» для навчання грамоті І. Паульсона, Євангеліє російською та слов'янською мовами, книга в малюнках Шрайбера.

Другий рік навчання варто побудувати на основі матеріалу з таких джерел, як-от: пояснення богослужіння священника Михайловського, «Дитячий світ» К. Ушинського, книга для читання І. Паульсона, пояснення недільного Євангелія Свіреліна, збірка для читання В. Золотова, довідкова книга з російської мови Класовського, збірка задач Томаса, арифметика Грубе, арифметика Главинського, курс арифметики А. Лева.

Під час третього року навчання додаються підручники «Світ Божий», «Бесіди про природу» Зобова. Пройлюструємо декілька положень, які стосуються визначення обсягу знань учнів земської школи за роками. Так, у *першій рік* учень, який вступив у жовтні, не знаючи ані читання, ані письма, має читати російською та слов'янською мовами. До того ж часу школяр має зуміти прочитати напам'ять, безпомилково молитви «Отче наш», «Достойно есть», „Царю небесний”, розуміючи слова, які він промовляє. Така дитина має до 1 березня навчитись передати своїми словами, письмово, усну розповідь екзаменатора, що на папері складає близько 5 рядків. Окрім цього, цей учень має без помилок у звуках, писати диктант із найважчими словами, розповідати екзаменатору своїми словами казочки з „Рідного Слова” К. Ушинського й відповідати на всі запитання, які можуть бути поставлені.

В учнів *другого року навчання* до 1 березня мають бути сформовані вміння переказувати своїми словами різні епізоди з життя Спасителя, за виключен-

ням притч і бесід Христових, називати ті річні свята, в які ці події вшановуються, правильно читати символи Віри. Школярі мають вільно, свідомо і вразно читати російською мовою будь-яку книгу для дітей молодшого віку і письмово викладати зміст оповідання в одну друковану сторінку, а також читати слов'янською мовою так швидко, як і російською. Ці учні мають розуміти значення масштабу і, по можливості, креслити плани з натури; визначати схожість та відмінність між предметами, які їм запропонує екзаменатор. Діти пишуть числа до мільйону, із роздробленням їх на розряди одиниць, подумки вирішують задачі до 20, визначаючи дії, та письмово — задачі на складання й віднімання. Такі школярі мають володіти чітким почерком і більшість з них повинна писати по одній лінії.

Учні, що навчаються *третьій рік*, мають уміти передавати своїми словами все, що їм викладалося в цьому і попередньому роках з „ветхозаветної” і «новозаветної» історії, свідомо читати слов'янський текст з Євангелія, розв'язувати подумки задачі до 100 та письмово на перші чотири дії з простими числами. Серед навчальних досягнень таких дітей мають бути вміння передавати зміст 2-го відділу першої частини «Дитячого світу» К. Ушинського й усіх розділів книги «Світ Божий» (світознавство), а також орфографічна грамотність.

Важливим компонентом педагогічної системи земської школи були розвивальні підручники «Рідне слово», «Дитячий світ» К. Ушинського та „Наш друг” й „Малюк” М. Корфа, зміст матеріалу яких відповідав головній внутрішній меті земської освіти — «створити з дітей розумних громадян, які свідомо ставляться до оточуючої дійсності» (П. Каптерев) [1, 25].

Так, книга для читання учнів у школі й удома «Наш друг» містить 120 оригінальних статей для читання, а саме: з історії, гігієни, техніки, політичної економії, зоології, сільського господарства, 26 розумових вправ, 40 уроків правописання, таблиці ваги та довжини, молитви та пояснення церковних свят. «Малюк» — перша книга після азбуки для народної школи та сім'ї вміщує до 100 малюнків, 30 статей для уроків з читання, більш 200 прислів'їв.

Ці підручники стали універсальним засобом навчання у більшості земських шкіл Катеринославської губернії, що можна підтвердити документами земських управ та звітами перевіряючих школи [6].

Зміст навчання та виховання у земських школах регіону мав великий вплив на дитячі серця в релігійно-моральному відношенні. У земських школах учнів привчали до працелюбства, порядку, дисципліни, охайності, шанобливого ставлення й поваги до дорослих, ретельного та щироного виконання релігійних обов'язків. Морально до розвитку дітей сприяло ласкаві та гуманні взаємини із тими, хто їх навчав. Серйозних проступків з боку дітей не було помічено. Взагалі, стан морально-релігійне виховання був достатньо задовільний, на що неодноразово вказували перевіряючі.

У 1880 році М. Корф провів дослідження щодо міцності освіти селян, які були першими випускниками земських шкіл. Усього було проекзаменовано 350 осіб Маріупольського, Олександрівського повітів та 150 представників Бердянського повіту. На запитання: «Яку головну послугу в житті надала їм земська школа? Більшість із них відповіли: «ми навчалися для того, щоб не забували до церкви ходити і знали Закон Божий», «я в школі дізнався, що треба всіх любити, навіть ворогів своїх». «У неділю освічений не буде спати, —

пише 20-річний селянин Л. Федько, – або щось погане робити, а візьме книгу і буде читати божественні книги». Його ровесник, селянин П. Верба, відзначив: «Я навчився за три зими Богу молитись, а також нікого не чіпати... Якби до школи не ходив, то й не знав би, як чесно поводитись... Ми навчилися в школі почитати батька й мати... Я навчився батька годувати... Школа навчила нас поважати один одного й старших...». А ось розповідь 16-річного бердянського селянина І. Васильєва: «Ми стали вітатись із кожною людиною, а то бувало, йде людина, а ти її боїшся, наче тебе бити буде...» [2, 123].

Отже, М. Корф вважав, що школа, яка навчає молодь має бути релігійно-моральною, розвивальною: «Я завжди був і завжди залишусь на боці релігійно-моральної розвивальної школи, тому що бажаю, щоб школа підготувала для життя людей, що свідомо віддані навчанню Христову, свідомо ставляться до себе самим, до свого ближнього и до Божого миру, і свідомо люблять Христа, який благословив дітей не як жертву п'їтми, а як думку із безбережною широтою, якій належить майбутнє і в порівнянні з якою ми, люди, що пожили..., являємо собою лише обмежену справу. Якщо ви любите школи, то любите молодь: це – майбутнє Росії».

Повертаючись до сьогодення, можемо відзначити, що важливою складовою соціального життя в Україні є повернення до основ релігії та духовних цінностей. Ми маємо відзначити, що сучасний стан духовної культури і моралі суспільства як у цілому світі, так і в Україні, викликає занепокоєння. Корозія усталених духовних цінностей, що сьогодні є наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правовими, моральними, соціальними нормами, зростає до масштабів глобальної соціальної проблеми. Відсутність у частини молоді навичок конструктивного спілкування, загальних принципів розуміння сутності найпростіших соціальних процесів і явищ призводить до конфліктів, стресових ситуацій, неадекватної поведінки, а, отже, до «втечі від реальності» в алкоголізм, наркоманію, віртуальне комп'ютерне середовище тощо. Останні десятиріччя позначилися на традиційних для українців цінностях, які гармонізують відносини людини із суспільством. Для досягнення матеріального життєвого успіху як кінцевої мети пропагуються аморальні засоби, проте духовні чесноти стали втрачати свою дівість, що сприяє загальній кризі моральності.

На сучасному етапі розвитку суспільства не лише загальноосвітній заклад, а й церква, не забезпечені необхідним набором виховних інструментів, щоб подолати ці негативні процеси, забезпечити молодій особі системну поінформованість про неї саму та зв'язки з навколишнім світом. Названі вище інституції на недостатньому рівні вчать підростаюче покоління аналізувати власну поведінку і коригувати її відповідно до моральних норм, діяти свідомо, відповідально й безпечно для себе й оточення.

Ми згодні з думкою психологів і педагогів (Б. Кобзар, В. Степанов), що у вихованні дітей і підлітків необхідно використовувати багатовіковий досвід українського народу, а саме – принципи християнсько-релігійного виховання, яке багато століть не тільки було основою української та європейської культури, а й сприяло визначенню загальнолюдських цінностей.

Сьогодні важливо забезпечити системний цілісний підхід до духовно-морального виховання у сучасному загальноосвітньому навчальному закладі, а

саме: задіяти виховні можливості різних предметів, позаурочної роботи (гуртки, факультативи, бібліотека), позашкільних закладів; зосередити увагу батьків на духовно-моральному вихованні дітей як основи їх благополучного розвитку і соціалізації.

Ми згодні із академіком О. Савченком, яка виокремлює наступні засоби духовно-морального виховання:

- виховання позитивного ставлення до себе: приучування дітей до оцінної і самооцінної діяльності (морально-етичної);
- стимулювання до самовдосконалення (культивування прагнення бути кращим);
- використання виховної сили слова вчителя, а також мистецтва (художніх творів, картин, музики, витворів народного мистецтва);
- колективне обговорення та вирішення проблемних завдань і виховних ситуацій морально-етичного змісту;
- застосування інсценізацій, рольових ігор, насичених моральним змістом;
- конструювання вчителем ситуацій вибору учнями моральних завдань із моральним підтекстом;
- створення ситуацій, які стимулюють моральні вчинки дітей, або моделювання вчинків за допомогою вчителя та їх аналіз;
- творчі роботи учнів духовно-морального змісту (уявні подорожі до країни «Етика», метод незакінчених речень і незакінчених творів, прогнозування наслідків учинку, розвитку подій; складання «Етичного словничка», «Азбуки ввічливих», «Абетки моральності»);
- створення у навчальному закладі психологічно комфортного середовища [4, 118–119].

На нашу думку, для духовно-морального виховання учнів необхідно, щоб зміст освіти передбачав викладання предмету «Основи християнської етики». Його головними завданнями духовно-морального спрямування є:

- ознайомлення учнів із загальнолюдськими цінностями та формування особистості школяра на основі науково-філософської та християнської (мусульманської, іудейської тощо) духовної, моральної та культурної традицій;
- виховання свідомої, вільної та відповідальної особистості, здатної жити і творити в сучасному демократичному суспільстві;
- створення належних умов для глибшого самопізнання, розкриття та реалізації своїх творчих здібностей і таланту в позитивному руслі.

Особливістю програми курсу „Основи християнської етики» є акцентування на традиційних для України християнських духовних, моральних і культурних цінностях, поглиблене вивчення Біблії як однієї з фундаментальних основ християнського світогляду. Наприклад, теми для вивчення можуть бути такими: “Неділя – свято в житті кожного”, “Уміння слухати і чути”, “Гріх гордості та християнська покірність”, “Незбагненна сила молитви” та ін. Зміст занять наповнюється матеріалом країнознавчого, загальнонаціонального, регіонального та місцевого рівнів, а також широко використовується індивідуальний досвід учня, матеріали з життя. На уроках можна використовувати різні форми навчання: бесіди й обговорення життєвих ситуацій самими дітьми, рольові ігри, інсценізації, читання Святого Письма, слухання ду-

ховної музики, співів, поезії, а також інтерактивні технології (методи дискусійного змісту і творчого мислення). Доцільним, на нашу думку, буде проведення виховних заходів (“Молитви малих українців”, “Життя Ісуса Христа – приклад для наслідування”, “Таємниця Миколаївської ночі”), виставки малюнків та композицій на релігійну тематику.

Отже, ми впевнені, що саме християнські цінності порятують українську націю і допоможуть виховати молоде покоління наших співвітчизників високomorальними людьми і патріотами своєї держави. Вважаємо, що повернення до педагогічної спадщини видатного педагога М. Корфа сьогодні є актуальним і сприятиме своєчасному запровадженню в загальноосвітніх навчальних закладах навчальних дисциплін духовно-морального спрямування («Основи християнської етики») і відповідному введенню до класифікатора спеціальностей України спеціальності “Учитель християнської етики”.

Предметом подальшого наукового пошуку можуть стати шляхи підготовки майбутніх учителів до духовно-морального виховання учнів молодшого шкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каптерев П.Ф. Новая русская педагогия, ее главнейшие идеи, направления и деятели / П.Ф. Каптерев. – СПб, 1914. – 211 с.
2. Корф Н.А. Русская начальная школа. Руководство для земских гласных и учителей земских школ / Н.А. Корф. – [изд. 2-е]. – СПб. : Изд. Д.Е. Кожанчикова, 1870. – 318 с.
3. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї [Текст] / В.Г. Кремень // Дзеркало тижня. – 2005. – № 31 (559). – 13 серп. – С. 2).
4. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової школи : посібник [для вчителів і методистів початкового навчання] [Текст] / Олександра Яківна Савченко. – К. : Богданова А.М., 2009. – 226 с.
5. Ушинский К.Д. Собр. соч. : В 11 т. [Текст] / Константин Дмитриевич Ушинский / Изд-во АПН РСФСР. – Л.-М., 1950. – Т. 11: Переписка с бароном Н.А. Корфом. – С. 200–217.
6. Отчет о занятиях учительского съезда в г. Бердянске под руководством почетного члена Московского университета Барона Николая Александровича Корфа с 10-го по 16-е июня 1883 года. – Бердянск, 1884. – 270 с.
7. Стельмахович М.Г. Християнська етика в початковій школі / М.Г. Стельмахович // Поч. школа. – 1999. – № 4. – С. 15-17.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УДК 378.147+ 37.013 : 811(161.2)

Чемоніна Л.В.

Статтю присвячено проблемі підготовки студентів до використання сучасних педагогічних технологій у процесі навчання молодших школярів української мови. На основі аналізу досліджень